

Araştırma Makalesi/Research Article

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ROMAN KADINLAR

ROMA WOMEN IN THE CONTEXT OF GENDER

NAZLI NEŞE KAYMAK¹; TULAY TEKİN YILMAZ²

Geliş Tarihi: 28 Nisan 2022
(Received)

Kabul Tarihi: 8 Haziran 2022
(Accepted)

ÖZ: Eldeki bu çalışmada Roman kadınlar toplumsal cinsiyetçi bir perspektif içerisinde; eğitim, sağlık, istihdam, yoksulluk, sosyal dışlanma ve kamusal alan tartışmaları bağlamında değerlendirmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere Romanlar dünyanın hemen her yerinde toplumların en dezavantajlı grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak Roman kadınlar ise hem Roman olmaktan hem de kadın olmaktan dolayı çifte ezilmişlik içerisinde. Roman topluluğunun içinde bulunduğu olumsuz yaşam koşulları Roman kadınları için çok daha derinden tecrübe edilmektedir. Yoksulluk ve yoksunluğun içerisinde kültürel kalıpların arasına sıkıştırılmış bir halde kendisini var etmeye çalışan Roman kadınlar, erkeklere oranla daha fazla dezavantajlı konumdadırlar. Mekânsal olarak kısıtlanmış bir halde yaşamlarını sürdüren bazı Roman kadınların yanı sıra enformel sektörlerde çalışan ve ancak bu sayede mekânsal hareketliliğe kavuşan diğer kadınların durumu da bu kadınların hayatında bir değişim ve dönüşüme neden olamamaktadır. Çalışmanın amacı Roman kadınların hem kadın, hem de Roman olmaktan dolayı yaşadıkları çifte mağduriyeti toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısıyla literatüre kazandırmaktır. Bu çalışma Romanlarla ilgili kaynakların taranması ve bunların analiz edilmesiyle oluşturulmuş ve bu literatür kapsamında Roman kadınların yerinin çok az olduğu görülmüştür. Bu sebeple alan yazın derinlemesine incelenmiş ve konuyla ilgili eksiklikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman Kadınlar, Toplumsal Cinsiyet, Dezavantajlılık.

ABSTRACT: In this study, Roma women have been tried to be evaluated in the context of education, health, employment, poverty, social exclusion, and public sphere discussions in a gendered perspective. As it is known, Roma appears as the most disadvantaged group of societies in almost all parts of the world. In addition, Roma women are in double oppression because of both being Roman and being a woman. The negative living conditions of the Roma community are experienced much more deeply by Roma women. Roman women, who are trying to make themselves exist in a state of poverty and deprivation and trapped between cultural patterns, are in a more disadvantaged position compared to men. In addition to some

¹ Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Edirne, nazlinesekaymak@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8489-4165

² Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Edirne, tulaytekinyilmaz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9828-1730 (Dergimiz Editör kurulunda yer alan TEKİN YILMAZ, makalenin değerlendirme süreçlerinde yer almamıştır.)

Roma women who live in a spatially restricted state, the situation of other women who work in the informal sector and only thus achieve spatial mobility cannot cause a change and transformation in the lives of these women. This study aims to bring to the literature the double victimization of Romani women because of being both a woman and being a Romani from a gendered perspective. This study was created by scanning and analyzing the sources related to Roma, and it was seen that the place of Roma women in this literature is little/limited. For this reason, the literature was examined in-depth and the deficiencies related to the subject were tried to be revealed.

Key Words: Roma Women, Gender, Disadvantage

GİRİŞ

Kendine has kültürel kodları, farklı davranış kalıpları, göçebe kültürlerinin etkisi, değer yargıları ve yaşam biçimleri ile “marjinal” olarak nitelendirilen Romanlar, dünyanın ötekisi olarak, sahip oldukları özelliklerden ve farklılıklardan dolayı çeşitli önyargı ve etiketlemelere maruz kalmışlardır. Yaşadıkları bu durumun evrenselliği ve sürekliliği, Romanlara yönelik bir algı inşa etmektedir. Bu inşa süreci Roman ve Roman olmayanlar arasındaki her türlü mesafeyi belirlemektedir. Roman olmak onlar için yaşadıkları toplumdaki sosyo-kültürel ve ekonomik dezavantajlı konumda olma halidir (İlhan, 2017, S: 265). Gezgin (2016) Çanakkale Fevzi Paşa mahallesinde yapmış olduğu çalışmasında görüşme yaptığı Roman kişilerin yaşamlarını “hayata bir sıfır yenik başlıyoruz” ifadesi ile özetlediklerini söylemektedir. Genel olarak Romanların yaşamı bu şekilde deneyimliyor ve tanımlıyor olmaları onların dezavantajlı konumlarını anlamaya çalışmak için bir neden oluşturmaktadır. Söz konusu dezavantajlılık hali, Roman topluluklarının tamamı için kısır bir döngü içerisinde devam etmekte ve hem kadın hem de erkekler tarafından paylaşılmaktadır. Fakat mağduriyet durumu kadınlar için çok daha yoğun bir oranda hissedilmekte ya da yaşanmaktadır. Çünkü Roman kadınlar için etnik köken, cinsiyet ve sınıf kesişiminden kaynaklı ayrımcılığın, farklı ve çoklu boyutlu bir dezavantajlılık haline sebep olması, Roman kadın ve erkeğin yaşam deneyimlerinin birbirinden farklılaşması sonucunu doğurmaktadır. Buna rağmen Roman kadınların yaşam döngüsü içerisinde mağduriyetleri, taşımış oldukları ağır yük maalesef ilgili literatüre oldukça az yansımıştır. Bu durum beraberinde Roman kadınların cinsiyet eşitliği sorununun bilimsel çalışmalarda ihmal edildiğinin bir göstergesidir (Cemlyn vd, 2009; Powell, 2010; Casey, 2014’ten akt. Gökce, 2019, S:880).

Bu çalışmada ise bu eksikliğin farkında olunarak, ilgili literatürden hareketle hareketle Roman olma halinin kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiği ortaya koyulmakta, aynı zamanda kadınların erkeklerden daha fazla ezildiğinin altı çizilmektedir. Çalışmanın amacı yaşadıkları toplumların genel olarak en dezavantajlı

konumunda olan Roman kadınların yaşam biçimlerini resmederek Roman litetaretürüne cinsiyetçi bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu yaklaşımdan hareketle çalışma kapsamında Roman kadınların yaşadıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliği; çok boyutlu dezavantajlılığın en şeffaf şekilde görünür kılındığı eğitim, istihdam, sağlık, yoksulluk, sosyal dışlanma başlıkları altında ele alınmaktadır.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN ÜRETİLDİĞİ ALANLARDA ROMAN KADINLARIN DURUMU

Kara ve Gürhan (2013) cinsiyeti kişinin genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlarken; toplumsal cinsiyetin kültürel olarak kurulan roller, görev ve sorumluluklarla bağlantılı olduğunu söylemektedir. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet toplumun kadın veya erkeği algılama biçimleri, bu iki cinsten beklentileri ve onları nasıl görüp tanımladıklarıyla ilgilidir. Toplumun farklı alanlarında üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizliği, özellikle Romanlar gibi dezavantajlı konumdaki kadınlar için çok daha fazla etkili olmaktadır. Kara ve Gürhan bu toplumsal alanları din, kültür, mekân, siyaset, çalışma hayatı, eğitim olarak sıralamaktadırlar. Bu yaklaşımdan hareketle bu çalışmada da Roman kadınların toplumsal cinsiyet açısından eşitsizlik yaşadıkları alanların başında olan eğitim, sağlık, mekân/kamusal alan ve çalışma hayatı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca hayatın geneline yayılan bir dezavantajlılık durumunu yaratan ve birbiri ile bağlantılı olarak değerlendirilen sosyal dışlanma ve yoksulluk döngüsü Roman kadınlar özelinde ele alınmaktadır.

1.1. Eğitim Süreçlerinde Roman Kadınlar

Tekin Yılmaz (2020), “Roman Çocukların Okul Başarısızlıkları ve Devam Sorunları”³ başlıklı bildiri kapsamında, Romanların eğitim sorunsalını sosyolojik bir perspektiften ele almaktadır. Bu bildiri kapsamında toplumların eğitim süreçlerinin ve yöntemlerinin tarihsel süreç içinde değişen ve dönüşen koşullara göre şekillendiği, her çağın kendi eğitim modelini yarattığı, Romanların ise bu değişen ve dönüşen modern eğitim sürecine uyumlanamadığı üzerinde durmaktadır. Özgün ve kendine has kültürlerinin içinde yaşayan Romanlar, sanayinin ve teknolojinin getirdiği değişimin yarattığı yeni eğitim modeline dâhil olamamış diğer bir deyişle bu sürece adapte olamamışlardır. Bu da onları toplumun en alt tabakasında yer alan gruplardan biri olmaya mahkûm kılmıştır. Bu uyumlanamama aslında kendine özgü olanın yarattığı kültürün içerisinde devam etmelerinin hem sebebini hem de sonucunu oluşturur. Sahip olduklarını bırakamamaları, yeni olanı içselleştirmeyi zorlaştırarak var olanın sürekli yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Gelenek

³ 13.03.2020, Tekirdağ Üniversitesi, İkinci Sosyoloji Günleri

merkezli yaşam pratikleri, eğitimin işlevlerinden habersiz bir hayat sürmeleri sonucunu doğurmaktadır. Çünkü eğitim ve onun bireye kattığı değer ve kazanımın, bu grubun önem hiyerarşisinde yeri yok denebilecek kadar azdır. Bu sosyo-psikolojik durumun yansıması ise, eğitim ve öğretime yönelik herhangi bir gereklilik hissinin oluşmamasıdır. Gereklilik olarak algılanmayan bir şey de gelecek kuşaklara aktarılamaz.

Modern eğitim sistemi içinde dayatılan kültürün, bu grubun kültürel değerleri ile uyuşmaması ise farklı bir argümandır. Orta sınıf değer merkezli bir eğitimin daha önce söz konusu değerlerle tanışmamış bir birey için önemi yoktur ve hatta bir çeşit engellik hali yaratmaktadır. Genç, Taylan ve Barış (2015) egemen kültürün dışında farklı bir kültüre sahip olan grupların egemen kültür tarafından oluşturulan ve denetlenen bir eğitim sistemine adapte olamadıklarından ve dolayısıyla kendilerini sistem içerisinde engelli gibi hissettiklerinden bahsederler.

Tekin Yılmaz vd. (2022) bu durumu çocukların ailelerinden öğrendikleri bilgiler ile eğitim sistemi içerisinde öğretilenler arasında bir kopukluk olmasına bağlamaktadırlar. Buna ek olarak Roman çocukların okullaşma oranlarının düşük olmasının nedenlerini yaşam koşulları ve toplumsal köken ile açıklamaktadırlar. Ancak “özellikle ekonomik imkânsızlıklar, kalabalık ve tek ebeveynli aile yapısı, ailede madde bağımlısı ya da cezaevinde bir üyenin olması gibi etkenler çocukların okula devam etmesinin önündeki engellerden bazıları olarak görülmektedir” (s. 291) şeklindeki tespiti konuyu özetlemektedirler.

Meseleyi çalışmanın konusu olan Roman kadınlar üzerinden ele alacak olursak söz konusu kadınların sadece Roman olmaktan kaynaklı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelinde de örgün ve yaygın eğitim süreçlerine dâhil olmadığı bu konuya yönelik yapılan çalışmalarda, gözlem ve görüşmelerde bizzat kadınların kendileri tarafından ifade edilmiştir (Karan, 2017, s. 21). Yapılan çalışmalar Roman kadınların okuma-yazma oranının toplumdaki diğer kadınlara ve erkeklere göre çok daha düşük olduğunu göstermektedir (BVIS, 2006; FRA, 2013’ten akt. Gökçe, 2019, s. 884). İlk ve yoğun öğrenmenin gerçekleştiği aileden kaynaklı engeller, Roman kızların eğitime erişiminin önündeki cinsiyet ayrımcılığı temelli engeller ile paralellik göstermektedir (Gökçe, 2019, s. 884). Genel olarak Roman ailelerin maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula göndermekte zorlandıkları bilinmektedir. Ancak bu durum kız çocukların aleyhine daha fazla görülmektedir. Çünkü aileler zaten oldukça az olan maddi imkânlarını öncelikle erkek çocukların eğitimi için kullanmayı tercih etmektedirler. Bunun en büyük sebebi ise kız çocuklarının erken yaşta ev içi üretime dâhil edilmeleri; evde yaşlı ve çocuk bakımında etkin bir rol almalarıdır. “Kız çocuklarında istikrarlı biçimde okula devam etme oranı ise daha düşüktür. Kızlar evde çocuk bakımı işlerinin yürütülmesi ya da dışarıda çiçek

saticılığı vb. ile görevlendirildikleri için eğitim sürecinden daha erken bir evrede kopmaktadırlar. Kızların okutul(a)mamasında geleneksel sebepler ağır basmaktadır.” (Balkız ve Göktepe, 2014, s. 15)

Aşkın (2011), Romanların sosyoekonomik durumları ve beklentilerini araştırdığı saha çalışmasında Roman kadınların eğitim durumları ile ilgili bir analiz yapmıştır. En genel hali ile analizin içeriği şu şekildedir: Öncelikle ataerkil düşünce yapısı ve toplumsal cinsiyet temelli roller, kadınların eğitime katılımını sınırlandırmıştır. Bununla birlikte bu sınırlılığı oluşturan başka etmenler de mevcuttur. Bunlar, okumaya yönelik ilgisizlik, özellikle kız çocuklarının okutulmasının gerekli olmadığı düşüncesi ve erken yaşta evlilikler şeklinde özetlenebilir. Kız çocukları ataerkil bir baskıda yeniden üretim özellikleri ile var olan kültürel yapıyı günceller ve sıcak tutar. Çocukluktan ergenliğe geçişte yoğunlaşarak artan baskı, kız çocukların okuldan uzak tutulmalarına yol açmış, örgün eğitime dâhil olmalarını belirli ölçütlerde kısıtlamıştır.

Roman kadınların kamusal alana katılım sorunlarını inceleyen Gökçe (2019), yaptığı saha çalışmasında ilkökul sonrası örgün eğitime devam etmede oransal olarak kızların sayısının erkeklerinkinden daha düşük olduğu bilgisine ulaşmıştır. Buna göre eğitimden kopuş, kız çocuklarının annelerinin yaşam döngülerini izlemesine yol açmaktadır. Gökçe’ye ek olarak bu durum aynı zamanda kız çocukları tarafından annelerinin yaşam döngülerini izlemelerinin de bir sonucudur. Kadınlar hem cinsleri ile birlikte içinde buldukları toplumsal sistemi yeniden üreterek taze tutmaktadır. Grubun görece kapalı olması ve müdahaleye izin vermemesi kendi içlerindeki bu sistemi çarkını döndürmeyi kolaylaştırmaktadır. Eğitimden geri kalmışlığın ve düşük eğitim düzeyinin sonucunda ise Roman kadınlar; sağlık hizmetlerinden, uygun barınma koşullarından, sosyal haklardan, yasal konularla ilgili bilgilere erişmeden ve dolayısıyla bir bütün olarak gelişmeden yoksun kalmaktadırlar (Ravnø, 2011’den akt. Gökçe, 2019, s. 884). Düşük eğitim düzeyinin Roman kadınların iş gücü piyasasına dâhil olmasında önemli bir engel teşkil ettiği bilgileri mevcuttur (AB, 2017, s. 23) Fakat iş gücü piyasasına ulaşmadaki engeli sadece eğitim ile sınırlamak oldukça indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Bu noktada sosyal dışlanmaya neden olan kalıp yargıların önemli derecede etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir.

1.2. Roman Kadınların Sağlığı

Romanlara yönelik yapılan çalışmalar kapsamında elde edilen bilgiler, Roman kadınların toplumda yaşayan diğer kadınlara ve Roman erkeklere oranla daha kötü sağlık koşullarına sahip olduğunu göstermektedir (Ravnø, 2011; FRA, 2013’ten akt. Gökçe, 2019). Roman kadınının sağlık sistemine erişiminin önündeki

engeller; çalışma koşulları, eğitim durumları ve kültürleri ile yakından alakalıdır. Roman kadınların sağlık problemleri yaşamlarının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz: okuma yazma bilmemeleri, sağlık hizmetlerine ulaşamamaları, sağlıklı ilgili giderleri karşılayamamaları, yeterli ve faydalı gıdaya ulaşamamaları, sağlıksız konutlarda yaşamaları. Bunlara ek olarak, marjinal mesleklerin zor çalışma koşulları, genç yaşta evlilikler, üreme ve cinsel sağlık hakkında yeterince bilgi sahibi olmama, yüksek doğurganlık ve kürtaj oranları gibi sorunları da Roman kadınların sağlık sorunları olarak değerlendirebiliriz (EUMC, 2003).

Öncelikle Roman kadınların sağlıksız konutlarda ve mahallelerde en çok vakit geçiren kişiler olmaları nedeniyle bu sağlıksız ev ve mahalle ortamından en çok etkilenen kişilerin de kadınlar olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Koptekin (2013) çalışmasında Tepecik mahallesindeki evlerin genelde ışık almayan, havasız, rutubetli evler olduğunu tespit etmiş ve bu evlerin sağlıksız koşullarından en çok kadın ve çocukların etkilendiğini vurgulamıştır. Genelde tek göz odalarda, kalabalık içinde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan Romanlar için bu yaşam biçiminin kadınlara yüklediği yük çok daha fazladır. Elektronik eşyalarının olmaması, çamaşır yıkama, kurutma, bulaşık yıkama vb. işlerin hepsinin bu kadınların bedensel emeğiyle yapıyor olması uzun vadede erkeklerden farklı olarak sağlık sorunları yaşamlarına neden olmaktadır.

Ayrıca şiddeti de bir sağlık sorunu olarak eklemek Roman kadınlar söz konusu olduğunda zorunlu hale gelmektedir. Çünkü cinsiyet dinamikleri ile şiddet olgusunun birleştiği noktada Roman kadının olduğunu görmekteyiz. Aile içi şiddet, çoğu zaman bedensel, dilsel, cinsel ve ekonomik yolla gerçekleşmektedir. Genellikle kadınların eşleri ve ailenin diğer erkekleri tarafından uygulanan şiddet, kadınlar tarafından normal olarak karşılanmaktadır. Uçan Çubukçu (2011), Sulu Kule’de Romanlarla yaptığı çalışmada, birçok kadının şiddetin farklı türlerine maruz kalmış olmasına rağmen bu durumun farkında olmadıklarını gözlemlemiştir. İçeride anne, baba, çocuk, eş ve mahalle baskısı kanalları ile yaşanan şiddet, dışarıda bir ‘öteki’ algısının yaratmış olduğu ayrımcılık, dışlanma ve çeşitli stereotiplerin dayatılması ile psikolojik olarak devam etmektedir (Tanrıverdi vd., 2012, s. 250)

Tüm bunlara ek olarak Eskiocak ve Akbaşak (2017) çalışması kapsamında, Roman evliliklerinin %56’sının adolesan çağda gerçekleştiği, Roman kadınların bölgedeki Roman olmayan kadınlara göre daha erken yaşta evlilik yaptığı, düşük yapma oranlarının fazla olduğu, doğum öncesi bakımın ise daha az ve daha geç yapıldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Toplumdaki geleneksel yapı, üreme organları ile ilgili tabular kadınların genel sağlık hizmetlerine ulaşmasını sınırlamaktadır. Erken yaşta evlilikler ve erken gebelikler Roman kadınların yaşamını tehdit etmektedir. Resmi olmayan birliktelikler sonucunda erken yaşta gerçekleşen gebelikler doktora

danışma noktasında korku oluşturabilmektedir (Ravnbøl, 2011'den akt. Gökce, 2019). Dolayısıyla bu kadınlar için kadın sadece kadın olarak doğmuş olmak bile dezavantajlılığın çok yoğun hissedilmesine neden olmaktadır. Çünkü ergenlik dönemi ile birlikte başlayan ve menopoz da dâhil olmak üzere devam eden kadın bedenindeki değişimler beraberinde erkeklerden çok daha fazla doktor kontrolünde olmayı zorunlu kılmaktadır. Oysaki bu kadınların sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamadıkları bilinmektedir. Ayrıca maddi imkansızlıklar nedeniyle, kadınların rutin bir biçimde ihtiyacı olan, hijyenik ped gibi malzemelere ulaşmakta da sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu da bu kadınları hem roman erkeklerden hem de yoksulluğu bu kadar derinden yaşamayan diğer kadınlardan farklı bir konumda olduklarını göstermektedir.

Roman kadınların bedensel sağlık sorunlarının yanı sıra ruhsal olarak da sorunlar yaşadıklarının üzerinde durulması gerekmektedir. Genç, Taylan ve Barış (2015), Roman kadınların ruhsal olarak Roman erkeklerden çok daha fazla sıkıntı içerisinde olduklarına değinmektedirler. Erkeklerle oranla daha umutsuz olan Roman kadınlarının; gelecek kaygısı yaşadıkları, değersizlik algılarının yüksek olduğu, çocukları için çok daha fazla endişelendikleri ve ileride iş bulmakta daha da zorlanacaklarını düşündükleri görülmektedir. Sonuç olarak bu kadınlar karamsar ve kaygılı bir ruh haline sahiptirler.

1.3. Kamusal Alan Sorunsalı

Savran (2006), kadınların tarihine bakarken özel alan/ kamusal alan ikiliğini erkek egemenliğinin temeli olarak öne çıkarmanın 1970'lerin feminizminde yaygın olarak benimsenmiş bir yaklaşım olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşımın en önemli dayanağını oluşturan iddiayı ise şu şekilde belirtmiştir: "Toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik bir özel/kamusal ayrımı bütün toplumlarda kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamak için gerekli çerçeveyi oluşturur." (s. 259). Bu ikilik sadece kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamının ötesinde, söz konusu toplumdaki gelişmelerin kavranması ve tahlili için de oldukça önemlidir. Roman kadınlar için kamusal alan sorunsalını ele almak da yine o topluma dair analiz ve yaşam kodlarının deşifresi için önemli bir araçtır. Başlangıç için "Roman kadınların kamusal alana katılımı hangi bağlamda değerlendirilmelidir?" sorusu yerinde olacaktır. Uçan Çubukçu (2011), bu soruyu isteklere erişim, eylemlilik hali, görünür kılınma, imkânlara ulaşılabilirlik şeklinde cevaplamaktadır.

Uçan Çubukçu (2011) Roman mahallelerini, Romanların kolektif varoluşlarının ve kimliklerinin kurulduğu, ilişkilerinin, sorunlarının, aşklarının, kavgalarının yaşandığı ve dile getirildiği bir kamusal alan olarak tanımlamaktadır. Savran (2002) ise özel/kamusal ikiliğini ele aldığı çalışmasında, mahalle tarafından

dışarının bir tehdit olarak algılanmasının, “özel alan güvenlidir” bilincinin oluşmasına neden olduğunu ve dolayısıyla bu koruyucu ortamın kadınlar için belli bir kamusal alan yarattığını vurgulamaktadır. Wedel de gecekondu mahallelerinin dışarıdan birilerinin pek girmediği bir kamusal alan haline geldiğinden bahsetmektedir. “Kadınlar burada özel mekânlarını genişleterek işlerini yapmakta, bir araya gelmekte, birbirine yardım etmekte, bilgi alışverişinde bulunmakta ve enformal ağlarını yaratıp korumaktadır.” (Wedel, 2001, s.113). Görüldüğü üzere özel alan olarak tanımlanan mahalle aynı zamanda bir kamusal alan görevi görmektedir; böylece mahalleler, bu özellikleri ile özel/kamusal ikiliğinin keskin köşelerini törpüleyen mekânlar haline gelmektedir (Savran, 2002). Kendi kamusalında görünür ve hareket halinde olan Roman kadını, mahallenin hemen her mekânında erkekten daha çok var olmaktadır. Kahvehaneler hariç, diğer tüm mekânlarda renkli kıyafetleri, rahat davranışları ve yüksek sesleri ile kadınlar vardır (Uçan Çubukçu 2011).

Gökçe (2019), mahalleleri tam kamusal alan olarak tanımlamaktan ziyade, bu mekânları Roman kadınların aktif olarak yaşam sürecine dâhil oldukları “yarı kamusal alan” olarak tanımlamaktadır. Ancak mahallelerinde kendileri ve çocuklarının gelişimi için gerekli eğitim alanlarının, sosyal ve kültürel tesislerin olmayışı, bize mahalle içinde kadınların ihtiyaçlarını karşılayacak daha geniş kamusal mekânlara erişiminin söz konusu olmadığını göstermektedir. Sadece mahalle içinde güvende olunabileceği, dışarının bir tehdit unsuru olduğu algısı, hafızalara zorla yerleştirilen toplumsal cinsiyet normları, kadınlara yönelik beklentiler nesilden nesile aktarılmakta; Roman kadınların topluluklarının dışındaki daha geniş olan kamusal alana katılımına izin vermemektedir. Roman kadınların, kendi kamusalıkları dışındaki kamusal alana dâhil olma özgürlüğü, oradaki kaynaklara erişimi; etnik köken, etiketlenme, önyargı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, dışarının ötekileştirici tutum ve davranışı gibi sebeplerden dolayı oldukça sınırlıdır (Gökçe, 2019, s. 887).

Sınırların aşıldığı alanlarda dahi erkeklerin katılım şekli ile aralarında bir simetri vardır. Bu kendini özellikle iş gücünde çok net bir şekilde gösterir. Modern özel/kamusal ikiliğinin özgüllüğünün yansıması olan bu durum, ihtiyaca göre kadınların sömürülme şeklinin değişebileceğini, eve kapatılarak değil de kamusal alanın içine çekilerek de rahatlıkla gerçekleşebileceğini göstermektedir (Savran, 2002, s. 267-268). Çünkü bu kadınlar kalabalık ailelerin içerisinde, sağlıklı konutlarda, makine desteği olmadan evin bütün işini üstlenmiş durumdadırlar. Bir de evin dışında bir ücretli işe gidecek olurlarsa, ki genelde o işler de enformel ve bedensel üretime dayalı işler olmaktadır, o zaman da ev içindeki işlerinden çok daha ağır işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle de kadınlar erkeklerden

farklı olarak kendi özel alanlarından ayrıldıklarında da rahat bir nefes alamamakta, hatta hem ev içinde hem de ev, merdiven, inşaat temizliği gibi işlerde çalışmaları nedeniyle iki kat yorulmakta ve iki kat emek sömürüsüne maruz kalmaktadırlar.

1.4. Çalışma Hayatında Roman Kadınlar

Romanlar küresel/neo-liberal dönüşümlerin işgücü piyasasında yarattığı değişimlerden etkilenmiş ve uzun yıllardır yaptıkları işleri bırakmak zorunda kalmışlardır. Teknolojinin gelişmesi, kırdan kente göç gibi toplumsal süreçler Romanların iş alanlarının ortadan kalkmasına neden olmuş ve böylece geleneksel mesleklerini sürdüremez hale gelmişlerdir.

Bunun yanı sıra serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirme politikaları son yirmi otuz yıla damgasını vurarak formel istihdam alanlarının da daralmasına neden olmuştur. Bu durum beraberinde kayıt dışı, güvencesiz düzensiz bir çalışma ortamı oluşmasına neden olmuştur. Enformel sektörün genel istihdam alanında kapladığı yerin giderek büyümesiyle birlikte dezavantajlı konumda olan kadınlar, göçmenler, etnik gruplar gibi kalabalık bir nüfus çoğunlukla enformal, geçici, istikrarsız ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmışlardır (Balkız ve Göktepe, 2014). Şimşek (2020) de Balkız ve Göktepe gibi Romanların yoksulluğunun neo-liberal politikaların ve küreselleşme sürecinin etkileriyle giderek daha da derinleşen ve keskinleşen bir hal alan yeni bir yoksulluk biçimi olduğundan bahsetmektedir. Bu süreçte gelişen teknoloji ile birlikte Romanlar sepetçilik, kalaycılık, demircilik gibi geleneksel mesleklerini bırakmak zorunda kalmış ve enformel sektör içinde düşük ve düzensiz gelirli işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Kadınların, gençlerin/çocukların, yaşlıların, engellilerin ve etnik grupların neredeyse tamamını içine alan ve zaten dezavantajlı konumda olan grupları giderek yoksullaştıran yeni yoksulluk daha geniş kitleleri etkiliyor olması nedeniyle eski tip yoksulluktan ayrılmaktadır. Görüldüğü üzere günümüz yoksulluğunun etnikleşmesinden, kadımlaşmasından ve çocuklaşmasından bahsetmek yerinde olacaktır.

Roman erkeklerin kadınlara oranla ekonomide görece daha aktif olarak rol alması, kadınların daha çok aile içinde ve ailevi rollerde sıkışması, çalışmaları halinde kayıt dışı ve sosyal güvencesi olmayan sektörlerde yer almaları, iş piyasasındaki ön yargılar; aile kültürü ve eğitimsizliğin bir sonucudur. Bu durum Roman toplumundaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansımasıdır (Gökçe, 2019, s. 884). Kendi toplumundaki sistem içerisinde, o kültüre özgü kadın profilini var etme pratikleri, Roman kadınların yoksunluğunu ve bunun getirdiği yoksulluğu artırarak devam ettirmektedir. Çalışmanın eğitim kısmında bahsetmiş olduğumuz sistemin kadınların yeniden üretimi üzerinden devam etmesi ve kendini koruması, dışarısı olarak nitelendirilen alana dâhil olmalarındaki önemli engellerden biridir.

Formal olarak nitelendirilen istihdam alanları kendi kuralları dâhilinde işlemektedir. Bu da bir yönü ile kadınları enformal ekonomide çalışmaya zorlayan başlıca etkenlerden birisidir. Sonuç olarak Roman kadınların Roman olmayan kadınlara ve Roman erkeklere kıyasla daha fazla işsizlik yaşadığı ve özellikle formal iş piyasasına erişiminin daha düşük olduğu ortaya konmuştur (Ravnø, 2011'den akt. Gökçe, 2019, S:884).

Roman kadınların enformal ekonomide en yaygın olarak çalıştıkları alan ev işçiliğidir (Özbay, 2012'den akt. Çelik, 2016, s. 67). Ev içi işlerin değişmeyen boyutu toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisidir. Ücretli ya da ücretsiz her durumda kadınlar tarafından yapılır. İş yeri evin içidir ve iş kadın tarafından yapılır, bu da bu alana ait hizmetin belirleyici niteliğinin enformal olmasına sebep olmaktadır (Kara & Gürhan, 2013, s, 48). Balkız ve Göktepe (2014), ev temizliği işinin kadınlar arasında bazı bakımlardan dayanışmayı yansıttığını ifade etmektedir. Ev temizliği işlerine iki kadın birlikte giderek ev işini ve aldıkları ücreti bölüşmektedirler. Bu paylaşma; sistemin içinde etnik kökenleri yüzünden yaşamış oldukları ayrımcılığın, eğitimsizliğin, toplumsal cinsiyet rollerinin ve bir öteki oluşlarından kaynaklı çok katmanlı yükün bir paylaşımıdır.

Uçan Çubukçu (2011), Sulukule'de Romanlara yönelik yaptığı çalışmada formal ve enformal eğitim ile elde edilen meslek incelemesinde, iş bölümünün kadınlar aleyhinde şekillenen oldukça cinsiyetçi bir yapısı olduğunu aktarmıştır. Kadınların bedenlerini kullanarak dans etmesi ve şarkı söylemesi, erkeklerin ise bir enstrüman çalarak müzik yapmaları, Sulukule Romanlarında cinsiyetçi bir iş bölümünün olduğunu yansıtmakta ve bu durum ailedeki roller ile pekişmekte, ailede doğallaştırılmaktadır. Ayrıca yaşlanma faktörü erkekler için cinsiyetleri açısından bir dezavantaj oluşturmazken, patriarkal iş bölümü yaşlanma ile birlikte daha da derinleşen eşitsizliği beraberinde getirmektedir. Kadın bedeninin metalaşması ve sadece bu meta üzerinden hayatını kazanabileceği algısının oluşturulması, inşa edilen cinsiyetçi kadın rollerinin çok katmanlı şekilde artarak devam etmesini sağlamaktadır. Koptekin (2013) de Uçan Çubukçu gibi Roman kadınlar ve erkekler arasında yapılan işler açısından prestij ve statü bağlamında hiyerarşik bir yapı olduğunu söylemektedir. Müzisyenlik mesleği Roman olmayanlar tarafından görece olumlu bir biçimde algılanırken yine Romanlarla özdeşleştirilen şarkı söyleyip dans eden kadınlar için söz konusu değildir. Bu hiyerarşik durumu Roman topluluğu içindeki cinsiyet sorunsalıyla açıklamak mümkündür.

Yukarıda da bahsedildiği üzere eşitsizlik ve dezavantajlılık durumunu çok boyutlu olarak yaşayan Roman kadınların bu tablodaki hikâyesinin değişebilmesi için ücretli iş katılımı yoksulluğun, eğitimin, dışarıdakiler olarak algılanmanın, sosyal kabulün kısacası değişimin ve dönüşümün anahtarıdır. Özataesler

dezavantajlılık halini şu şekilde açıklamaktadır: “Yeterli barınma, beslenme ve para kaynaklarından yoksun olmaları eğitim ve istihdamdan dışlanmaları birçoğunun yoksulluk içerisinde yaşamasına neden olmaktadır. Dahası toplumdaki dışlandıkları gerçeği gerek gündelik gerekse insan hakları vakalarında ve tecrit edilmiş mahallerde görülebilir. Tüm bu etkenler onları Avrupa'nın en korunmasız azınlığı haline getirir. Yoksullukları yalnızca eğitimsizlik ve işsizlikle nitelenen düşük toplumsal konumlarıyla değil, maruz kaldıkları ayrımcı tavırlarla da çok boyutlu hale gelmektedir” (s. 40).

2. YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA ROMAN KADINLAR

Romanlar üzerine yapılan birçok araştırma, Romanların karşılaştığı temel sorunların yoksulluk, mekânsal ve sosyal dışlanma, eğitim ve istihdama dâhil olamama, sosyal güvencesizlik olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2014, s. 31). Gün (2016), Romanların yoksulluğunun ekonomik kaynakların eksikliği, sosyal hizmetlere yeterince erişememe, istihdama dâhil olamama, sağlıksız barınma koşulları gibi pek çok boyutu olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca dışlanma ve ayrımcılığı da bu sürece dâhil eden Gün, Romanların yoksulluğunun bir kısır döngüye dönüştüğünü de vurgulamaktadır. Kadın yoksulluğunun evrenselliği ve bir dünya sorunu olduğu gerçeği Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nda teyit edilmiştir. Konferansta “yoksulluğun kadınlaşması” kavramına yer verilerek, erkeklere oranla daha çok kadının mutlak yoksulluk içinde bulunduğu bahsedilmiştir. Roman kadınlar, bir etnik grup olmanın yanında toplumsal cinsiyet bakımından da mutlak yoksulluğun adeta bir temsili olarak ağır şartlarda yaşamaktadırlar. Eryılmaz, Yeşiladalı ve Ayata (2009), kalkınma ile ilgili çalışmalarda yoksulluğun sosyal dışlanma ile ilişkisi üzerinde durulduğundan bahsetmektedirler. Onlara göre yoksulluk bir sosyal dışlanma biçimi iken sosyal dışlanma da yoksulluk sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü “sosyal dışlanmaya uğrayan gruplar toplumsal yaşantının içine dâhil olma şansına sahip olamayan ve bunun sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda olan yoksul insanlardır” (s. 428). Bu nedenle yoksulluk ile sosyal dışlanmanın bir arada ele alınması önemlidir.

Çalışmanın genelinde de bahsedildiği üzere yoksullukla birlikte ayrımcılığı çok farklı boyutlarda yaşayan Roman kadınların bu yaşam deneyimleri, kendilerine olan güvenlerinin oluşmasındaki en büyük engeldir. Bu engel onların kendi yaşamlarını ve çocuklarının hayatlarını, geleceğini biçimlendirme fırsatlarını etkilemektedir (Ravnø1, 2011'den akt. Gökce, 2019, s. 886). Modern yaşama dâhil

olamamaları, fiziksel özellikleri⁴, yaşam biçimleri, toplumsal bir sorun ve tehlikeli insanlar olarak görülmeleri; bizden olmayan, dışarıdaki bir yabancı/bir “öteki” olarak algılanmalarına neden olmaktadır. Öteki olmanın tahammül edilemediği zamanlarda yaşanan ise, bir toplumsal varoluş halinin yansıması olarak açığa çıkan görünmez olma halidir. Dışlanmamak, etiketlenmemek ve türlü damgalamalara maruz kalmamak için kimliklerini gizleyerek ait oldukları topluluğun dışındaki yaşama dâhil olmaya çalışmak bununla yakından ilgilidir (Mollaer, 2006’dan akt. İlhan, 2017, S:268,269).

Bu ve benzeri yaşanan ötekileştirme durumları, Roman kadınların kendileri gibi olanlarla, mahalledeki yaşama sıkıca tutunmalarına, oradaki dayanışmanın ve bağların daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Güçlenme, tehdit olarak algılanan dışarıya yönelik bir baş etme yöntemi olarak değerlendirilebilir. Mahalledeki yardımlaşma, dayanışma ağlarını kuran, geliştiren, sürdüren kadınların tehlike olarak algıladıkları dışarıya yönelik algı ve bilinç kapılarını kapatması, kendi gerçekliklerini yeniden üretmelerini kolaylaştırmaktadır. Kapalı kapılar ardındaki söz konusu güçlü dayanışma, mahallede yaşan kız çocuklarının yeni yaşam deneyimlerini engellemekte, mahalle içindeki güvenli yaşamı seçmek zorunda kalmalarına ve bir dairenin içinde döngünün yinelenmesine neden olmaktadır (Çelik, 2016, S:79,80). Eryılmaz, Yeşildal ve Ayata (2009) da yaptıkları çalışmalarında benzer bir şekilde Roman kadınların özellikle çocuklarının başına kötü bir şey gelmesinden endişe duydukları için mahalleden dışarı çıkmaktan korktuklarını söylemektedirler. Ayrıca kadınların mahalleden çıkmak istememelerinin nedenlerini yoksulluk, kültürel pratikleri daha rahat hayata geçirebilmek ve sosyal dışlanmaya uğrama ihtimalini azaltma isteği olarak sıralamaktadırlar. Çünkü görüşülen kadınlar mahalle dışına çıkmaları halinde daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını dile getirmektedirler. Dolayısıyla yoksulluk ve bununla bağlantılı olarak sosyal dışlanma kamusal alana dâhil olamama ya da kamusal alana dâhil olma biçimini belirlemektedir.

SONUÇ

Romanlar üzerine yapılan pek çok çalışmada Romanların yaşadıkları tüm ülkelerde benzer sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ve toplumların en dezavantajlı grubu oldukları görülmektedir. Kadınlar üzerine yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarında da benzer bir biçimde kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı bir konumda oldukları da net bir biçimde ortaya konmaktadır. Ayrıca genelde olumsuz sıfatlarla anılan bir gruba mensup olan, yoksulluk ve yoksunluk içerisinde bir hayat

⁴ Roman olmayanlar tarafından “esmer vatandaş” olarak adlandırılmaları nedeniyle fiziksel özelliklerine ayrıca vurgu yapılma ihtiyacı doğurmuştur.

süren ve bunlarla bağlantılı olarak sosyal dışlanmaya maruz kalan kadınların hem erkeklerden hem de kendi cinslerinden çok daha fazla eziliyor oldukları da bir gerçektir.

Roman kadınlar da pek çok olumsuzluğu içinde barındıran ve adeta birbiriyle iç içe geçmiş sorunlar yumağından oluşan bir hayat pratiğine sahiptirler. Ancak hem Roman literatüründe hem de toplumsal cinsiyet literatüründe Roman kadınların yaşam deneyimlerinin çok da yer alamadığı görülmektedir. Bu nedenle eldeki çalışmada Roman kadınların Roman ve kadın olmaktan dolayı yaşadıkları mağduriyet durumu anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Ancak Roman kadınların çok boyutlu ezilmişliklerini ve dezavantajlılık durumlarını daha iyi ortaya koyabilmek için bu çalışma yeterli değildir. Yapılacak yeni çalışmalarda Roman kadınların hayatlarına yakından şahit olacak şekilde, görece içeriden bir bakışa sahip saha çalışmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kadınların hayatlarına ancak araştırılan ve araştırılan ayrımını mümkün olduğunca aşmaya yönelik bir tutum içerisinde kalınarak dokunulabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AB. (2017). *Roman İstihdamında Bölgesel Sorunlar Eylem Planı*. Kocaeli: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı-Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığı.
- AŞKIN, U. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yaşayan Romanların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: İzmir İli Örneğinde Bir Alna Arştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- BALKIZ, Ö. I., & Göktepe, T. (2014). Romalar ve Sosyoekonomik Yaşam Koşulları: Aydın İli Örneğinde Bir Alan Arştırması. *Sosyoloji Dergisi*, 1-39.
- ÇELİK, K. (2016). Samsun'da Evlere Temizliğe Giden Roman Kadınlar: Enformel Sektörde Çalışmanın Yükü Nelerden Hafif? *Çalışma ve Toplum*, 59-86.
- ESKİOCAK, M., & Akbaşak, D. (2017). Edirne'de Romanların Sağlığı: Sağlığın sosyal belirleyicileri ve sağlık durumlarına yönelik bulgular. *Türk J Public Health*, 136-149.
- EUMC. (2003). *Breaking the Barriers – Romani Women and Access to Public Health Care*. Luxembourg: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.

- GENÇ, Y., Taylan , H. H., & Barış , İ. (2015). Roman Çocukların Eğitim Süreci ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 79-97.
- GEZGİN, E. (2015). *Çanakkale Fevzipaşa Mahallesinde Roman Kimliğinin Oluşumu Üzerine Bir Saha Çalışması*. Eskişehir: Andolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- GÖKÇE, D. (2019). Cinsiyet, Etnik Köken ve Sınıf Kesişiminde Roman Kadınların Kamusal Alana Katılım Sorunsalı. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)* , 5(30), 879-891.
- İLHAN, S. (2017). Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme. *The Journal of International Social Sciences* , 265-276.
- İNCEDERE, Z. G. (2011). Sulukule Romanlarında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri: Erkek/Kadın Roman Dansı. *Porte akademik Uluslararası Hakemli Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, 13-22.
- KARA , Z., & Gürhan, N. (2013). Eşit/sizliğin Tarafı Olmak: Mardin'de Toplumsal Cinsiyet Algısı. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 65-92.
- KOPTEKİN, D. (2013). *Roman Çocukların Kendi Kimliklerini Tanımlama Biçimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aaile Eğitimi Danışmanlığı Programı Yüksek Lisans Tezi.
- SAVRAN, G. A. (2006). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aflan Bir Feminizme Doğru. *Praksis*, 255-306.
- ŞİMŞEK, S. (2020). *Türkiye'de Çingene/Romanların Yoksulluk ve Dışlanma İle Mücadelesinde Roman Derneklerinin Rolü*. İstanbul: T.C.Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- TANRIVERDİ, G., Ünüvar, R., Yalçın, M., Sürer, M., Açar, P., Akçay, E., . . . Hastürk, Ö. (2012). Çanakkale'de Yaşayan Romanların Purnell'in Kültürel Yeterlilik Modeli İle Değerlendirilmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 244-253.
- TEKİN YILMAZ, T. (2020, Mart 09). Roman Çocukların Okul Başarısızlıkları ve Devam Sorunları. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyoloji Günleri Herkes İçin Sosyoloji Tema "Trakya"*. Tekirdağ, Tekirdağ, Trakya: Namık Kemal Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

- TEKİN YILMAZ, T., Tağ, M., Arpacı, Ö., Soydemir, F., & Ilgaz, G. (2022). Tasarım Beceri Atölyelerinin Roman Çocukların Eğitimine Katkıları: Edirne Örneği. *Humanitas*, 10(19), 272-296.
- UÇAN Çubukçu, S. (2011). Mekanın İzdüşümünde Toplumsal Cinsiyet: Sulukule Mahallesi ve Romanlar. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 83-106.
- WEDEL, H. (2001). *Siyaset ve Cinsiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- YEŞİLADALI, B., Ayata, G., & Eryılmaz, S. (2009). Bir Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Örneği: Roman Kadınlar. *Gender At The Crossroads, Multidisciplinary Perspectives 3rd International Conferans On Womans Studies* (s. 427-435). Fagamusta, North Cyprus: Eastren Mediterranem University Press.
- YILDIRIM, M. (2015) PErceived Ethnic Discrimination Experiences of Romani Women in Turkey. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 29-47.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.